

HISTORYCZNE DETERMINANTY IRAŃSKIEJ TRANSFORMACJI BÓSTWA, MONARCHOWIE, MISTYCY I MUŁŁOWIE

*dr Witold Waszczykowski,
Zastępca Szefa Biura Bezpieczeństwa Narodowego*

Historia państwowości perskiej sięga, według różnych ocen, od dwóch i pół tysiąca lat aż po siedem tysięcy¹. Irańczycy są dumni ze swojego długiego dziedzictwa. Jednak w tak długim okresie dochodziło do wielu konwulsyjnych przemian w politycznym, gospodarczym i religijnym życiu społeczeństwa irańskiego. Te liczne zwroty w historii mają nadal wpływ na obecną transformację społeczno-polityczną Iranu oraz politykę zagraniczną tego państwa. Odmienne interpretacje historii są wykorzystywane w bieżącej rywalizacji przez różne frakcje polityczne. Ugrupowania polityczne odwołują się do różnych okresów irańskiej historii w poszukiwaniu wartości i wzorców społecznych oraz religijnych. Długa historia państwowości wydaje się być również wykorzystywana jako zasłona wobec świata zewnętrznego dla usprawiedliwienia zawilego, mało przejrzystego i mało demokratycznego systemu politycznego. Osiągnięcia kultury perskiej fascynują jednych i przerażają innych². Warto zatem przypomnieć kilka kwestii oraz wyjaśnić pewne nieporozumienia, które lepiej pozwolą zrozumieć złożony charakter życia politycznego i specyfikę Iranu w regionie.

1) Zob.: *7000 Years of Cultural Heritage*, www.iranian.ws/7000/.

2) R. N. Frye, *Persia In the mind of the West*, "Islam and Christian-Muslim relations", vol 14, no 4, October 2003, s. 403-406.

OKRES PRZEDMUZUŁMAŃSKI

Wiele nieporozumień, a nawet kontrowersji politycznych, wywołuje sama nazwa państwa. Przez tysiąclecia funkcjonowała nazwa Persja (*Pars/Fars*). Jednak w 1935 roku rząd perski dokonał zmiany nazwy państwa na Iran. Następnie i ten termin został zastąpiony po 1979 roku nazwą Islamska Republika Iranu. Od tego czasu w językach potocznych i publicystyce międzynarodowej egzystują zamiennie terminy: Persja, Iran i Republika Islamska. Nazwa Iran wydawała się być nie tylko poprawnym terminem ze względów prawnych, ale i historycznych. Występowała już w okresie przedmuzułmańskim (Iran-Arian). W X wieku terytoria Iranu były też jasno określone w kontekście swojego wroga: mitycznego Turanu. Przypuszcza się, że nazwa Iran została wprowadzona w 1935 roku pod wpływem ideologii nazistowskiej odwołującej się do dominującej rasy aryjskiej. Szach chciał przypomnieć światu, że Irańczycy-Arianie/Ariowie należą do odrębnej, wyższej rasy, niż pozostałe nacje w regionie³.

Popularnym terminem, funkcjonującym w potocznym języku, pozostała nadal Persja. Używanie tego terminu nie jest w zasadzie właściwe, ponieważ Persja oznacza jedynie południowo-zachodnią część Iranu (prowincja Fars). Określenie Persja zostało wprowadzone przez starożytnych Greków (m.in. Herodota), którzy tym terminem nazywali imperia Achemenidów, obejmujące daleko większe obszary niż Persję. Mimo pewnych argumentów historycznych i geograficznych uzasadniających zmianę nazwy kraju, przeciwnicy utrzymują, że wprowadzenie nazwy Iran spowodowało odcięcie w międzynarodowej świadomości od spuścizny kulturalnej Persji. Pojęcia takie jak perski dywan, perskie miniatury, perskie ogrody czy perskie koty nie zostały połączone z nową

3) Dyskusja na temat zasadności tej zmiany trwa w Iranie do czasów obecnych.

Zob. np.: E. Yarshater, *Persia or Iran? When "Persia" became "Iran"*, "Iranian Studies Journal", vol XXII, no 1, 1989; P. Akhbarzadeh, *A note on the terms „Iran” and „Persia”*, 20.09.2005, www.payvand.com/news/05/sep/1166

nazwą państwa. Doszło również do, upokarzającego dla Irańczyków, mylenia Iranu z, powstałym dopiero po pierwszej wojnie światowej, Irakiem. W rezultacie, Iran niesłusznie wszedł do międzynarodowej świadomości jako jedno z kilku arabskich państw naftowych, położonych nad Zatoką Perską⁴. Praktyczną i negatywną konsekwencją zmiany nazwy państwa stała się walka o utrzymanie geograficznego terminu Zatoka Perska. Wiele państw, szczególnie arabskich sąsiadów, nie dostarcza uzasadnienia dla utrzymania tej nazwy skoro sam Teheran kiedyś poprosił świat o odejście od nazywania go Persją⁵. Wielu Irańczyków zaś dopatrywało się w tym pan-arabskich planów oderwania terenów wokół zatoki od Iranu⁶.

Ciekawym zjawiskiem jest też język perski, który należy do grupy języków indoeuropejskich. Oznacza to, że jest spokrewniony z takimi językami jak angielski i francuski. Jest też zbliżony do języków północno-hinduskich. Po podboju państwa irańskiego przez Arabów w VII wieku naszej ery, język perski zaimportował arabskie słownictwo oraz zastąpił sumeryjskie pismo klinowe arabskim alfabetem. Struktura języka perskiego oraz jego podstawowe słownictwo nie uległo jednak zasadniczym zmianom. Mimo zatem podboju arabskiego oraz islamizacji całego regionu, Iran utrzymał odrębny język, co umożliwiło również zachowanie swojej kultury. Stąd też Irańczycy podkreślają często, iż nie są Arabami. O tym, że Iran to nie tylko Persja, przypomina także fakt, iż na terenie Iranu egzystują również spokrewnione z perskim języki: kurdyjski, baluczi, luri, oraz tureckie: azerski i turkmeński⁷.

4) Podobną konfuzję wywołuje zamiana terminu język perski na język farski: P. Akbarzadeh, *Iran or Persia?*, „Iran Press Service”, 21 December 2002, www.iran-press-service.com

5) Pojawiają się zatem apele o powrót do tradycyjnej nazwy państwa, F. Kazem, *Persia, Iran and the Persian Gulf: A brief history of names*, www.payvand.com/news/04/dec/1153

6) P. Mojtahedzadeh, *Boundary politics and international boundaries of Iran*, Universal Publisher, USA 2006; zob. też wybór publikacji: www.cais-soas.com/articles/persian_gulf_articles.htm; www.iranchamber.com/history/historic_periods.php

W okresie przedmuzułmańskim imperia irańskie charakteryzowały się zaawansowanymi systemami sprawowania władzy państwowej. Wiele z tych rozwiązań polityczno-społecznych przejęli arabscy najeźdźcy, którzy nie posiadali takich doświadczeń administracyjnych. Przedmuzułmański Iran szczycił się także wysoko rozwiniętą nauką i sztuką. Wskazywały na to m.in. zasoby pałacowe w Persepolis. Historycy irańscy dowodzą, iż Aleksander Macedoński dokonał zaboru olbrzymich kolekcji opracowań naukowych, jakie napotkał w czasie swoich podbojów w Mezopotamii i Iranie. Prace te miały zostać przewiezione do Grecji gdzie zostały przetłumaczone, a oryginały zniszczone. Podobnego zabiegu – przywłaszczenia sobie irańskiej wiedzy – mieli dokonać Arabowie po podbiciu Iranu. Historycy irańscy w ten sposób tłumaczą fakt, iż w międzynarodowej świadomości istnieje nieprawdziwa opinia o greckim pochodzeniu wielu osiągnięć naukowych i kulturowych⁸.

7) Dyskusja na temat pochodzenia nazwy kraju i języka oraz ich relacji do innych kultur i języków (np. Celtów, Scytów, Sarmatów czy ludów bałtyckich) toczy się żywo w Iranie do dzisiaj, zob. np. blog.: E. Oakman, *A brief history of Iranics*, part I-III, www.freethoughts.org/archives

8) Prawdopodobnie Iran jest najbardziej rozślawiony przez wynalezienie gry w szachy. Należy jednak pamiętać, że irańskie wynalazki rewolucjonizowały w ówczesnych czasach wiele dziedzin życia. Na przykład, zastosowanie strzemion wpłynęło na istotne zmiany w transporcie konnym oraz na sposób prowadzenia walki konnej. Irańczycy zastosowali ten wynalazek m.in. w kolejnej innowacji, jaką była poczta konna. Poza wynalazkami technologicznymi z Iranu dotarły do Greków i Rzymian liczne koncepcje religijno-filozoficzne. M.in. koncepcja walki we wszechświecie sił dobra ze złem, nieba (raju) i piekła, a także bezpostaciowa idea boga (wspominają o tym Herodot i Cyzero). Z Iranu pochodzi również idea akademii medycznych (statua budowniczego, który z rozkazu króla Dariusza zbudował szkołę – znajduje się ona w Muzeum Watykańskim), czy pojęcie rycerskości oraz zamiłowanie do kultuwowania ogrodów i kwiatów. Starożytni Irańczycy mieli również znaczące osiągnięcia w dziedzinie inżynierii budowlanej. Wskazuje się w tym kontekście budowę Kanału Dariusza, który poprzez Nil połączył Morze Śródziemne z Morzem Czerwonym, zob.: *Rogue nation or prodigious contributor to civilization*, „Focus on Iran”, vol 3, no 11, November 1996; M.S. Shariati, *Pride and pain at Parsa-polis: What Iran has given to the World and what we know about it?*, www.payvand.com/news/08/may/1118; M. Składankowa, *Kultura perska*, Warszawa 1995.

Dominującą religią przedmuzułmańskiego Iranu był zoroastryzm. Wiele kluczowych idei tej religii miało pośredni wpływ na judaizm, chrześcijaństwo oraz islam. W przedmuzułmańskim Iranie znane również były nieortodoksyjne i „rebelianckie” ruchy religijne, takie jak: manicheizm, mazdaizm czy mitraizm. Stały się one herezjami zarówno w islamie, jak i chrześcijaństwie.

Wiele powyższych aspektów przedmuzułmańskiego życia w Iranie ma bezpośrednie przełożenie na bieżącą walkę polityczną. Obaj szachowie Pahlawi starali się osłabić pozycję kleru muzulmańskiego, a legitymizować swoją dynastię oraz wzmocnić scentralizowany aparat państwowy, przez m.in. gloryfikowanie przedmuzułmańskiej tradycji imperialnej. Również dla obecnej opozycji monarchistycznej oraz wielu wykształconych przedstawicieli klasy średniej, pragnących powrotu świeckiego państwa, starożytny Iran jest inspiracją w bieżących działaniach politycznych.

OKRES MUZUŁMAŃSKI

Imperium Sasanidów było łatwym łupem dla Arabów tak jak wiele innych obszarów dzisiejszego Bliskiego Wschodu. Mimo łatwego podboju i dominacji politycznej oraz religijnej, jednak to nie Iran został arabizowany, lecz z upływem lat, silna kultura perska utrzymała swoją pozycję i zaczęła przenikać do świata arabskiego. W odróżnieniu od losu Iraku, Syrii, Egiptu i Północnej Afryki, Iran przetrwał podbój arabski jako wyróżniający się element w świecie islamskim. Co więcej, jako ważny biegun polityczny, kulturowy i religijny, który oddziaływał na ten świat⁹. Kultura perska rozprzestrzeniła się w świecie arabskim

9) J. Danecki, *Nurt perski we wczesnej muzulmańskiej myśli politycznej*, „Bliski Wschód”, nr 5, 2008, s.25-43.

szczególnie w okresie kalifatu Abbasydów (VIII-XIII wiek n.e.). W końcu tego okresu również Turcy, panujący w kalifacie, przejęli wiele perskich idei. W XIII wieku nastąpił podbój Iranu przez Mongołów. Jednak i oni ulegli wpływom silnej kultury perskiej. Mimo iż byli najeźdźcami, Mongołowie zasymilowali się i rozplynęli w bogatej kulturze perskiej. Historycy irańscy ponownie wskazują, iż tak jak miało to miejsce w czasie najazdu Aleksandra Macedońskiego, po podboju arabskim i islamizacji wiele osiągnięć kultury irańskiej zostało przypisanych Arabom. W rzeczywistości zaś dwory kalifów i sułtanów były zaludnione irańskimi doradcami, administratorami, filozofami i artystami. Przytacza się m.in. nazwiska takie jak Biruni i Tusi (astrologi), Razi i Awicenna (alchemicy), Farabi (fizyk-akustyk), Kaszani, Al-Chwarizmi (matematycy) i przypomina, że choć ich prace spisane były jedynie po arabsku, wywodzą się jednak z kultury i nauki perskiej. Było to swoiste odrodzenie islamu, nadanie mu perskiego kanonu. W takiej właśnie wersji islam pojawił się pod murami Wiednia w końcu XVII wieku. Wydaje się, że arabski islam trwał jedynie na Półwyspie Arabskim. Pozostałe centra islamu, w tym Imperium Ottomańskie, Indie i Azja Środkowa, zdominowane zostały przez kulturę perską. W tym świecie dominował także język arabski jako *lingua franca*, jednak językiem poezji, literatury i dyplomacji na wielu obszarach świata islamu pozostał język perski. Obecnie, w irańskich środowiskach świeckich, szczególnie mocno akcentuje się to dawne dziedzictwo wskazując jednocześnie, że powstało ono w czasach większej tolerancji zanim ukształtowała się potężna kasta „ciemnych i despotycznych mułłów”, których panowanie spowodowało, iż obecny Iran jest utożsamiany na świecie z państwem „bandyckim”, sponsorującym terroryzm¹⁰.

10) *Rogue nation or prodigious contributor to civilization...*, Należy jednak pamiętać, że silna pozycja magów, a następnie mułłów w okresie Safawidów była również znacząca.

Iran odzyskał niepodległość i część dawnego znaczenia w okresie dynastii Safawidów (XVI-XVIII wiek). Z panowaniem tej dynastii wiąże się wzrost znaczenia szyickiego islamu¹¹. Szyizm był początkowo arabskim ruchem politycznym zwolenników Alego, zięcia Mohameta, który utrzymywał, że powinien być pierwszym kalifem. Z czasem powstał ruch religijno-polityczny, którego wyznawcy głosili, iż jedynie prawowita sukcesja po Mahomecie – linia imamów – wywodzi się z linii Alego. Szyizm miał wiele odcieni. W pierwszym okresie wpływowym i radykalnym odłamem szyizmu był ismailizm. Z tego właśnie odłamu wywodzą się asasyni, którzy na przestrzeni XI-XIII wieku utworzyli na terenie Iranu niepodległą enklawę. Przeszli do historii jako prekursorzy brutalnego terroryzmu, ponieważ ich główną metodą walki były skrytobójstwa przywódców przeciwnych ugrupowań politycznych i religijnych. Innym, i z czasem dominującym, nurtem szyizmu jest kierunek, który wyznaje, że zaginiony, dwunasty imam powróci z ukrycia jako zbawca – Mahdi. W pierwszych wiekach wyznawcy tego odłamu przyjmowali bierną postawę wyczekiwania na mesjasza. Z czasem nurt ten zaczął uaktywniać się, radykalizować, aż wreszcie zdołał zawładnąć władcami Safawidów – dynastii, która jest powszechnie postrzegana jako ta, która położyła podwaliny nowożytnego państwa irańskiego.

Safawidzi doprowadzili do zunifikowania terytoriów irańskich oraz ustanowili szyizm powszechną religią w Iranie. Państwo Safawidów, zlepię z wielu ludów, nie miało charakteru narodowego. Spięciem wielu narodowości był zatem szyizm, który stał się nieodłączną cechą irańskiej tożsamości, aż do czasów obecnych¹². Rozpowszechnienie szyizmu na całym terytorium irańskim doprowadziło również do

11) A. Dziśiów-Szuszczkiwicz, *Szyici i sunnici na Bliskim Wschodzie. Odwieczny konflikt czy współpraca ponad podziałami?* „Biblioteka Bezpieczeństwa Narodowego”, tom 7, Warszawa 2008.

12) P. Escobar, *The unity of modern Iran was never Persian: it was the sh'i'ite faith*, „Asia Times”, 14 June 2002.

klarownego wyróżnienia tego państwa w regionie. Szyicki Iran odciął się wyraźnie od Imperium Ottomańskiego na zachodzie, sunnickich państw Azji Środkowej oraz hindusko-muzułmańskich państw na wschodzie. Ważnym aspektem rozwoju irańskiego szyizmu było też powstanie szyickiego kleru, zjawiska unikatowego w świecie muzułmańskim. W oczekiwaniu na dwunastego imama stopniowo rozwijała się idea wiodących duchownych, którzy poprzez osiągniętą wiedzę i autorytet zostawali uprawnieni do przedstawiania wiernym bieżących wykładni różnych aspektów wiary i życia społecznego. Z czasem ukształtowała się hierarchia duchowna, której przywódcy byli postrzegani jako wyrocznia religijna. Niezależna siła kleru szyickiego pojawiła się za czasów dynastii Safawidów i wzmocniła po najeździe Iranu przez Afganów w początkach XVIII wieku. W okresie dynastii Kadżarów (1796-1925) kler szyicki stał się już potężną siłą polityczną.

Niepodległość słabego państwa irańskiego w okresie panowania Kadżarów była ubocznym efektem imperialnej rywalizacji Wielkiej Brytanii z Rosją o panowanie w Azji Środkowej. Ograniczona suwerenność okupiona jednak została licznymi koncesjami politycznymi i gospodarczymi na rzecz Brytyjczyków i Rosjan. Nieudolność administracji szacha oraz panoszenie się cudzoziemców doprowadziły do powstania szerokiego frontu protestu w końcu XIX wieku. Front objął kupców i rzemieślników, przegrywających rywalizację z przedsiębiorcami europejskimi, kler szyicki, obawiający się, że europejskie wartości zagrożą islamowi oraz grupę intelektualistów, którzy liczyli, że modernizacja i reformy wzmocnią upadające państwo irańskie. W latach 1905-1911 Iran przeżył rewolucję konstytucyjną. Front reformatorów, kupców i kleru wymusił na szachu ustanowienie parlamentu i nadanie państwu irańskiemu konstytucji. Wiele politycznych reform z tego okresu zostało obalonych w wyniku wewnętrznych sporów i interwencji rosyjskiej

w 1911 roku. Konstytucja przetrwała jednak aż do 1979 roku. W bieżących dysputach między islamistami a reformatorami nadal znajdują się liczne odniesienia do politycznej walki z tamtych lat. Islamiści starają się uwypuklać postępową rolę kleru oraz piętnują wpływy obcych państw w gospodarce irańskiej, natomiast reformatorzy i nacjonaliści starają się wykazać, iż mułowie od dawna działali jedynie we własnym interesie¹³.

W czasie panowania dynastii Pahlawi Iran przeszedł okres intensywnej modernizacji i centralizacji. Tradycyjne, wiejskie, nomadyczne i plemiennie-klanowe społeczeństwo zostało poddane procesowi zachodniej modernizacji. Imperialni władcy odwołali się do irańskiego nacjonalizmu i wartości przedmuzułmańskich. Szybkiej transformacji towarzyszył jednak wzrost despotyzmu szachów i uzależnienie państwa od Stanów Zjednoczonych. Przeciwko autorytarnej polityce szacha ukształtowała się szeroka opozycja liberalnej inteligencji, środowisk lewicowych oraz kleru szyickiego, wśród którego prym wiódł charyzmatyczny ajatollah Chomejni. W 1978 roku doszło do otwartej rewolty przeciwko szachowi, która doprowadziła do obalenia monarchii w następnym roku. Z czasem front opozycyjny został opanowany przez islamskich zwolenników Chomejniego. Tak jak wydarzenia z odległej historii, rewolucja islamska jest przedmiotem zacieklej sporów wewnętrznych. Przeciwnicy utrzymują, że wprowadziła krwiożerczy reżim religijnych bigotów, którzy stosując politykę terroru sieją postrach w całym świecie. Zwolennicy rewolucji islamskiej postrzegają ją w kontekście historii Iranu. Wskazują, iż tak jak przed wiekami Imperium Sasanidów rywalizowało z Bizancjum, następnie Safawidzi z Imperium Ottomańskim, tak w obecnych czasach republika islamska stanowi udaną alternatywę dla regionu przeżartego problemami, szczególnie zaś dla przeżywającej kłopoty świeckiej demokracji w Turcji¹⁴.

Historia Iranu dostarcza raczej paradoksalnych wniosków. Kraj ten był wielokrotnie kolebką trendów i ruchów politycznych oraz religijnych, konserwatywnych lub rewolucyjnych. W Iranie dochodziło do gwałtownych zmian panujących ideologii. Iran ma długą historię nowożytnych rebelii/zawirowań związanych z rozwojem szyzmu w okresie muzułmańskim oraz masowych rewolucji w czasach najnowszych¹⁵. Tu działała największa na Bliskim Wschodzie partia komunistyczna i silny ruch nacjonalistyczny Mosaddegha. W Iranie wybuchła i zdobyła władzę pierwsza rewolucja islamska¹⁶. Irański dylemat bezpieczeństwa jest zatem mocno oparty na historycznych doświadczeniach. Na poczuciu dawnej wielkości terytorialnej i dziedzictwie kulturowym, ale i na wielowiekowych upokorzeniach, zdradach oraz obcej interwencji. W czasie długiej historii wysiłków na rzecz przetrwania Iran doświadczył, iż ani sojusze, neutralność czy aktywna polityka zaangażowania międzynarodowego nie uchroniła państwa od rozgrywek międzynarodowych. Jedyłą receptą na zachowanie suwerenności wydaje się siła państwa, zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i wojskowym¹⁷.

13) N.R. Keddie, *What recent history has taught Iranians*, "The Muslim World", vol 94, October 2004, s. 421-426.

14) B. Lewis, *Iran in History*, "Middle Eastern Lectures", nr 4, 2001, www.dayan.org

15) H. Katouzian, *Iranian history and politics. The dialectic of state and society*, London-New York 2003, s.3-133.

16) N. Keddie, *Iran: understanding the enigma: a historians' view*, "Middle East Review of International Affairs", September 1998.

17) F. Mokhtari, *No one will scratch my back: Iranian security perceptions in historical context*, "The Middle East Journal", vol 59, no 2, Spring 2005, s. 209-229; Ch.A. Kupchan, R. Takeyh, *The key lies in Iran's history*, "International Herald Tribune", 30 March 2006; S. Kinzer, *Inside Iran's fury. Scholars trace the nation's antagonism to its history of domination by foreign powers*, "Smithsonian", October 2008.

Odrębność Iranu w ramach regionu jest zatem głęboko umotywowana historycznie¹⁸. Kraj położony w „światowym przeciągu” – między Azją, Afryką i Europą – był zawsze zmuszony do adaptowania się do zmiennej sytuacji międzynarodowej. W okresach polityczno-militarnej słabości wykorzystywał bogactwo swojej kultury do asymilowania najeźdźców. W okresach *prosperity* rzucał światu wyzwania. 2500 lat temu wojska perskie stały u progu Europy. 30 lat temu idee rewolucji islamskiej rozpowszechniane były w całym świecie muzułmańskim. 10 lat temu „uśmiechnięty mułła” Chatami podważył teorie Huntingtona o nieuchronnym zderzeniu kultur, proponując dialog między cywilizacjami¹⁹. Obecnie zaś „nuklearny sfinks” Ahmadineżad²⁰ próbuje szantażem atomowym i raketowym odzyskać dla Iranu mocarstwową pozycję w regionie²¹.

Zamierzając podjąć poważne rozmowy z Iranem na temat bezpieczeństwa, społeczność międzynarodowa powinna zatem mieć świadomość, iż Iran oczekuje respektowania swoich ambicji odgrywania dominującej roli w regionie, ze względu na swoje rozmiary, położenie, ale i historię oraz osiągnięcia kulturowe cywilizacji persko-irańskiej²².

18) Argumenty na rzecz odmienności Iranu omawia B. Lewis, *Iran: Haman or Cyrus?*, The Dayan Center Lectures, 19 January 2009, www.dayan.org

19) M. Hoffman, *Regionalne oddziaływanie Islamskiej Republiki Iranu (1979-1999)*, Kielce 2002; R. Ożarowski, *Polityka Islamskiej Republiki Iranu wobec muzułmańskich państw Bliskiego Wschodu i Azji Środkowej*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” vol. 1, nr 2, 2002, s. 127-135.

20) Y. Melman, M. Javedanfar, *Nuklearny Sfinks. Iran Mahmuda Ahmadineżada*, Warszawa 2008.

21) P. Durys, *Program nuklearny Iranu. Implikacje dla bezpieczeństwa regionalnego i globalnego*, Departament Polityki Obronnej MON, Warszawa 2004.

22) *The Persian complex: A centuries-old quest for respect. Political, cultural and religious antecedents of the Iranian worldview*, Center for Naval Analyses, 4 December 2008, www.cna.org; M. Sariolghalam, *Understanding Iran: Getting past stereotypes and mythology*, “The Washington Quarterly”, Autumn 2003, s. 69-82.

dr Witold Waszczykowski – w latach 1996-1997 – wicedyrektor w Departamencie Instytucji Europejskich, a następnie w Departamencie Polityki Bezpieczeństwa MSZ, w 1997 roku – p.o. szefa Biura Łącznikowego RP przy NATO w Brukseli, a w latach 1997-1999 – zastępca Przedstawiciela RP przy NATO. W latach 1999-2002 – ambasador RP w Islamskiej Republice Iranu, od 2005 roku – zastępca dyrektora Departamentu Afryki i Bliskiego Wschodu MSZ, w latach 2005-2008 – podsekretarz stanu w MSZ, pełniący jednocześnie funkcję głównego negocjatora w sprawie tarczy antyrakietowej. Od 2008 roku – zastępca szefa Biura Bezpieczeństwa Narodowego. Uczestnik wielu naukowych i dyplomatycznych konferencji międzynarodowych poświęconych kwestii rozbrojenia, kontroli zbrojeń, problematyce Bliskiego Wschodu oraz zagadnieniom bezpieczeństwa. Autor publikacji dotyczących wyżej wymienionych tematów.